

Бодауқызы Г., Шарыпқазы Н.

**Лингвомәдени бірліктер
лингвомәдениеттанымдық
аударматану ғылымының
нысаны ретінде**

Бұл мақалада лингвомәдени бірліктерге берілген тұжырымдарды жинақтай келе, лингвомәдени бірліктерді лингвомәдениеттанымдық аударматану ғылымының негізгі нысаны ретінде қарастырады. Лингвомәдениеттанымдық аударматану ғылымы – мәдениеттану, лингвомәдениеттану, аударматану ғылымдарын тоғыстыра қарастыратын жаңа ғылыми бағыт ретінде қарастырылған. Біз бұл ғылыми жұмыста лингвомәдени бірліктерге жаңа бір қырынан тұжырымдама беруге тырыстық.

Түйін сөздер: лингвомәдени бірлік, аударматану, мәдениеттану, лингвомәдениеттану.

Bodaukyzy G., Sharypkazy N.

**Linguacultural units as an objects
of science about linguacultural
translation**

In this article gathered inferences about linguacultural units and they are considered as a main object of science about linguacultural translation. Science about linguacultural translation is a new scientific direction, which unifies cultural studies, cultural linguistics and the science of translation. In this research work we have tried to give a new opinion to linguacultural units.

Key words: Linguacultural unit, science of translation, cultural studies, cultural linguistics.

Бодауқызы Г., Шарыпқазы Н.

**Лингвокультурные единицы
в качестве объекта науки
о лингвокультурном переводе**

В данной статье собраны заключения о лингвокультурных единицах, которые рассматриваются в качестве основного объекта науки о лингвокультурном переводе. Наука о лингвокультурном переводе – это новое научное направление, которое объединяет культурологию, лингвокультурологию и науку о переводе. В данной научной работе мы постарались дать новое заключение лингвокультурным единицам.

Ключевые слова: лингвокультурная единица, наука о переводе, культурология, лингвокультурология.

**ЛИНГВОМӘДЕНИ
БІРЛІКТЕР
ЛИНГВОМӘДЕ-
НИЕТТАНЫМДЫҚ
АУДАРМАТАНУ
ҒЫЛЫМЫНЫҢ
НЫСАНЫ РЕТІНДЕ**

Адамзат жазулы тарихта жүргеніне біраз уақыт болғандықтан көптеген рухани құндылықтар қағаз бетіне түсірілген мәтін ретінде сақталып келеді. Сол мол қазынаны өзіміздің бай мәдени мұрамыздай көріп, одан шығармашылық шабыт алу үшін, алдымен, сол қазынаны түсінікті ететін амал-тәсіл керектігі даусыз. Ендеше, түрлі тілде сөйлейтін адамзаттың ортақ мұрасын өз мәдени мұрамыздың іргелі бөлігі деп қарауға мүмкіндік берер аударма мәселесін лингвомәдениеттанымдық тұрғыдан қарастыру бүгінгі таңның өзекті тақырыбы.

Аударманың мәдениеттанулық мәселелері туралы сөз қозғаған лингвист Құлсариева А. өзінің «Аударма – өркениет феномені» атты ғылыми еңбегінде: аударманың мәдени феномен екендігін, оның адамзат мәдениетімен тығыз байланыстылығы да шүбә келтірмес айғақтар екендігін, өйткені, біріншіден, аударманы қажет етуші де, жасаушы да адам. Ал адам мен мәдениетті бөліп-жарып қарастыруға болмайтынын, себебі мәдениет-адами болмыс ету нәтижесі екенін; екіншіден, аударма-мәдениетаралық байланысты жеңілдетіп, мәдениеттердің жандануына, баюына үлкен ықпал ететін құбылыс екенін айтып кеткен еді. Сондай-ақ автор аударманың адамзат мәдениеті тарихында көрінуі және де жалпы мәдениеттер арасындағы қарым-қатынасты өрбітуге тигізген ықпалын маңызды мәдениеттанулық мәселе деп қарайды [1].

Осы пікірмен бізде келісіміз. Мәдениет, тіл, аударма үшеуі өзара тығыз байланысты. Аудармашы өз мамандығының шебері болу үшін осы үшеуінің арасындағы бірі-біріне ұштасып жатқан тығыз байланысты зерделей білуге міндетті.

Мәдениет тілді қамтиды, сондай-ақ тіл мәдениеттің айрылмас бір бөлшегі. Мәдениет тіл арқылы сақталып, таралып, көрнектіленіп отырады.

Әр елдің мәдениетінде ұқсас тұстар мен айырмашылықтар кездеседі. Мәдениеттегі кей ұқсастықтар адамзаттың ортақ бір табиғат аясында өмір сүріп, ұқсас құбылыстарға кездесетіндігінен болса керек. Мысалы, әлемдегі барық тілдің грамматикасында бастауыш және баяндауыш екі сөйлем мүшесі міндетті түрде болады. Ал мәдениеттегі айырмашылықтарды әр халықтың басқа-басқа қоғамдық ортада өмір сүретіндігімен түсіндіруге болады. Аударматанушы Эдвардтың пайымдауынша, қорша-

ған орта, заттық мәдениет, әлеуметтік орта және діни сенімнің әр басқалығы, тілдік мәдениеттің де басқаша қалыптасуына түрткі болатын көрінеді. Мысалы, қытай тілінде бір ғана «көтеру» (белгілі бір затты көтеру қимылы) мағынасындағы етістіктің бірнеше ондаған баламасы кездеседі. 扛 [Káng], 荷 [Hé], 挑 [Tiāo], 担 [Dān], 抬 [Tái], 背 [Bèi], 扶 [Fú], 提 [Tí], 挎 [Kuà], 驮 [Tuó] етістіктерінің барлығы адамның әртүрлі жағдайда орындалған көтеруге байланысты қимылын көрсетеді. Бұл бірліктер ағылшын тілінде бір ғана сағту сөзімен баламаланады. Көтеру қимылына байланысты осыншама көп тілдік бірліктің болуының сыры қытай халқының еңбек ету және өмір сүру дағдысымен тығыз астасып жатса керек.

Осыдан шығатын қорытынды: мәдениет пен тіл тығыз байланыста жатыр. Мәдениет пен аударманың байланысына келсек, мына нәрселерді айтуға болады. Аударма тілдік әрекет, түрлі тілдер арасында жүргізілетін тілдік дәнекерлік болып табылады. Демек, мәдениет тілмен тығыз байланыста болған екен, осымен бір уақытта аудармамен де тығыз байланысты болатыны анық. Кейбір ұқсас сөздер түрлі мәдени ортада түрлі мағынаны білдіреді. Мысалы, айдағар сөзі батыс халықтарының мәдениетінде «жауыздықтың» белгісі. Ал Қытай халқы айдағарды асқақ рухтың белгісі деп таниды. Қытайлықтар қазірдің өзінде өздерін айдағардың ұрпағымыз деп айтады.

Тілдің мәдени астарын жете түсіне білу тұрасында Американдық әйгілі аударматанушы ғалым нида: «Сәтті аудармаға қол жеткізуде, тілді жете түсіну, жетік меңгеруден де маңызды орында тұрады. Себебі, әрбір сөз өзінің бейнелеп тұрған мәдени мағынасымен ғана шынайы мәнге ие», – дейді. Ендеше, тіл, мәдениет, аударма сынды осы үш сала арасындағы сәйкестікті қалай жүзеге асыруға болады? Әрине бұл міндетті тілтану, мәдениеттану, аударматану ғылымдары жеке дара өз көлемінде шеше алмайды. Оны тек мәдениеттанымдық аударматану ғылымы ғана толыққанды қарастыруға қауқарлы болса керек. Яғни, аталмыш бағыт тіл, мәдениет, аударма сынды үш сүбелі саланы өзара сәйкестіріп (沟通 [Gōutōng]), реттеп (调节 [Tiáojié]) отыратын алтын көпір деуге әбден мүмкіндігіміз бар [2].

80 жылдардың алғашқы жылдарында қытай ғылым әлемінде лингвомәдениеттанымдық аударматану ресми ғылыми бағыт ретінде мойындала бастады. Осы тұрғыда қытай аударматанушысы Уаң Золияң (王佐良) мырза «Аудармадағы салыстырмалы мәдениеттану» (翻译中的文化比较 [Fānyì zhōng de wénhuà bǐjiào]), «Аударма және

мәдениеттің өркендеуі» (翻译与文化繁荣 [Fānyì yǔ wénhuà fánróng]) атты екі ғылыми еңбек жазды. Бұл еңбектерінде автор аударматану ғылымы мен мәдениеттану ғылымының тығыз байланысын ашып көрсетті. Ол мәдениеттің әрбір терең астарына үңіле отырып аударманы зерттеу керек, аудармада мәдени көзқарас пен тарихи таным астарласып жатуы тиіс деп қарады. Оның айтуынша: «Аудармадағы ең басты қиын түйін – екі тілде сөйлейтін халықтардың арасындағы мәдени алшақтық. Бір халықтың мәдениетіндегі баршаға түсінікті қарапайым ғана дүниелер екінші бір халықтың мәдениетіне жат болып, оны аудару барысында көптеп тер төгуге тура келуі мүмкін», «Аудармашы шын мәнінде нағыз бір мәдениетті таратушы болуға тиіс», «Тілдегі әлеуметтік мәдениетті жете түсінбеген жағдайда, сол тілді жете меңгеру тіпті мүмкін емес», – деп атап көрсетеді ол өз еңбектерінде [3].

Мәдениет тек тіл арқылы ғана сақталады. Сондай-ақ сол дәуірдегі адамдар мен кейінгі ұрпақтарға жеткізіліп отырады. Онан қала берсе, тіл мәдениетті тікелей бейнелейді. Мысалы, қытай тіліндегі «一个老鼠害一锅汤» [Yīgè lǎoshǔ hài yī guō tāng] деген тұрақты тіркесті қазақ тілінде «бір құмалақ бір қарын майды шірітеді» деген мақалмен аударуға болады. Сонда туада табиғаты малға жақын, сахара мәдениетіне біте қайнасқан қазақ оқырманы бұл тіркесті терең түсіне біледі. Тағы бір мысал: қытайлар екінші рет күйеуге шығып отырған әйелдің алғашқы некесінен болған баласын «拖油瓶» [Tuō yóu píng] деп атайды. Бұл сөз әйелге еріп келген баланы кемсіту, жақтырмау сипатында айтылады. Ал, қазақ тілінде бұндай баланы «тонды бала» деп атайды, бұл сөз жағымды, сыпайы мағына береді. Міне бұдан қазақ, қытай халықтарының ұлттық психологиясының мәдениеттік айырмашылығын көру қиын емес. Сондықтан да аудармашы аударма жасағанда екі тілдің түрлі мәдениеттік астарына үңіле білгені жөн. Қытайлар ұл бала дүниеге келсе «弄璋» [Nòng zhāng] деп айтады. Мұндағы «弄» ойнау деген мағынаны, ал «璋» бағалы қас тасты білдіреді. Ертеде қытайлар ойнауға ұл балаға қымбат бағалы қас тастарды берсе, қыз балаға арзанқол қыштан жасалған заттарды береді екен. Осы дәстүр негізінде ұл бала дүниеге келгенде «弄璋» десе, қыз бала дүниеге келгенде «弄瓦» [Nòng wǎ] деп атайтын болған. Ал қазақ халқы дүниеге бала келгенде ұл не қыз екенін «қойшы», «жылқышы» деген атаулармен хабарлайды. «Қойшы» ұл балаға ал, «жылқышы» қыз балаға қаратылады. Жылқы төрт түліктің ішінде қазақтың ең қадір тұтатын жануары есептеледі.

Қыз баланы жылқымен байланыстыра атауының өзінен қазақ халқының қызды аялап, мәпелеп бағатын тамаша дәстүрін көруге болады [4,88 б.].

Аударма – құндылықты қайта таныту. Егер кез келген сөз туындысы шындықтың фрагментінің индивид санасы арқылы бейнеленуі болса, онда аударма бейненің бейнесі, көріністің көрінісі болып табылады. Аударма шындықтың тікелей тура өзінің емес, оның басқаның санасымен сарапталған көрінісі болады, өйткені біз фактінің бейнеленуін емес, факт туралы басқа біреудің ойын аударамыз. Аударма басқаның ойын қаншалықты анық жеткізе алады және ол қаншалықты қажет, аудармашылық «адалдықтың» шекарасы қайда? осындай сұрақтар легі аудармамен айналысатын әрбір адам алдында толассыз туындап отырары сөзсіз.

Аударманың анықтамаларынан аудармашы тұлғасын да жалпы түрде бейнелеу мүмкіндігін табамыз. Аудармашы – ең кем дегенде, екі мәдениетке бет бұрған, екіжақты янус секілді, екі (әлде одан да көп) тілді тұлға. Аудармашылық қызмет қоғамның бүкіл өмірімен байланысын танытып, аударманың өркениет дамуындағы рөлі мен орнын көруге мүмкіндік береді. Мұндай тәжірибені иемдену басқа тілдердегі әлемді басқаша тұжырымдау, көруден, басқаша дүниетаным тәжірибесінен, әлемді басқаша тану жолдарынан көрініс береді.

Бір сөзбен айтқанда, тіл – мәдениетті тасымалдаушы (载体 [Zàitǐ]). Мәдениет – тілдің қайнары (管軌 [Guǎn guǐ]). Аударма – мәде-

ниетаралық дәнекер (传通 [Chuán tōng]). Лингвомәдениеттанымдық аударматану ғылымы осы үшеуінің арасындағы байланыс пен ішкі заңдылығын (内在规律 [Nèizài guīlǜ]) зерттейтін жаңа бағыт болып табылады [25].

Тіл ғылымында тілтану, аударматану, мәдениеттану салалары бір ағаштың бұтақтары іспетті. Бәрі де тіл бірліктерін зерттеу пәні етеді. Сондықтан олардың түбірі бір. Яғни бұл ғылыми бағыттарды жеке дара зерттеу сыңар жақсылыққа әкеліп соғады. Олар өзара бір-біріне толықтырып, бір-бірімен сәйкестіріле зерттелген да ғана толыққанды зерттеуге ие болмақ. Аударматану ғылымында фразеологизмдер мен тұрақты тіркестерді аудару мәселелері қарқынды жүргізілген. Ал лингвомәдени бірліктерді аудару мәселелерін қарастыру түгілі, «лингвомәдени бірлік» ұғымына әлі күнге толымды анықтама беріліп жүрген жоқ. Тілдегі барлық фразеологизмдер, мақал-мәтел, тұрақты тіркес, қанатты сөздер, реалиялар, т.б.ларды бәрі-бәрін «лингвомәдени бірліктер» ұғымы аясына кіргізе беруге болмайтынын, ұлттық бояуы қанық тілдік бірліктер (ол мейлі атау сөздер, тіркестер, сөйлемдер не обзацтар болуы да мүмкін) ғана лингвомәдени бірліктер ретінде қарастырылатынын жоғарыда айтып, дәлелдеп кеткенбіз. Сондықтан да, лингвомәдени бірліктерді аудару мәселесін фразеологизмдерді аудару жолдарымен шатастыруға болмайды. Бұл әлі де зерттеліп, талдануға тиісті тақырып. Оны алдағы күннің еншісіне қалдырамыз.

Әдебиеттер

- 1 Кұлсариева А., Аударма-өркениет феномені : автореферат, – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 42 с.
- 2 王福祥, 吴汉樱, 文化与语言 (论文集), 外语教学与研究出版社, 1998.
- 3 王佐良, 《翻译中的文化比较》, 外语教学与研究出版社, 1989.
- 4 Шокеев Б. Қытайша-қазақша аударма теориясы және шеберлігі. – Ұлттар баспасы, 2012.

References

- 1 Kulsariev A. Audarma-orkeniet fenomeni: avtoreferat. – Almaty: Kazakh University, 2006. – 42 p.
- 2 Wang Fuxiang, Wu Han Ying, culture and language (Proceedings), Foreign Language Teaching and Research Publishing House, 1998.
- 3 Zuoliang «translation cultural comparison», Foreign Language Teaching and Research Publishing House, 1989.
- 4 Shokeev B. Kytajsha-kazaksha audarma teorijasy zhane sheberligi. – Ul'ttar baspasy, 2012.